

ÄPPELBO KYRKA

Nordibyn 20:2, Äppelbo församling, Vansbro kommun, Dalarnas län

Sammandrag

Platsens första kyrkobyggnad var ett anspråkslöst kapell, uppfört runt mitten av 1500-talet, utvidgat 1664. En karta från 1682 tyder på att det låg på samma plats som nuvarande kyrka.

År 1771 ersattes kapellet av nuvarande större, timrade kyrka. Först fanns bara ett långhus, med en oktagonformig grundplan, fasader av rödfärgade spån, små fönster och tjärstruket spåntak. Fram till 1880 fanns en tornlik klockstapel med lökkupol söder om långhuset.

Vid en stor om- och tillbyggnad på 1880-talet tillkom tornet, i fantasifull nygotik med rika snickerier målade i vitt och grått, fönster med tresidiga överdelar och stjärnformiga fönster. Tornet kröntes av en pyramidformig, från början spånklädd och rödmålad spira. Långhusets fasader reveterades och utsmyckades med snickarglädje medan fönsteröppningarna förstorades och fick spetsbågiga överdelar.

Vid restaureringen 1930, efter förslag av arkitekt Magnus Dahlander, dämpades västtornets nygotiska karaktär. För att få en mer enhetlig exteriör reveterades även tornet, de stjärnformiga fönstren borttogs och de kvarvarande miste sina triangulära överdelar. Nya ljudluckor insattes och ny huv med tornur och kopparklädd spira restes. Även de gotiska inslagen i långhuset dämpades genom att fönstrens spetsiga överdelar borttogs. Huvuddragen i kyrkans interiör är också från denna tid: norrsidans predikstol, altaruppsatsen, bänkinredningen och dopfunten. Karaktären är närmast nyklassicistisk.

Vid renovering 1982 återställdes västtornets panelfasader och tornfönstren återfick spetsiga överstycken. Långhusets exteriör behölls däremot oförändrad.

Kyrkomiljön

Bygden kring Äppelbo utgörs av ett öppet och flackt odlingslandskap med i norr och söder vidsträckta och myrrika skogar. Genom byn drar Västerdalbanan fram, liksom riksvägen mot Malung och Sälen. Kyrkan står intill gamla landsvägen, i den norra delen av Äppelbos långa radby. Söder om kyrkan och utanför kyrkotomten ligger en större obebyggd tomt som brukas som parkeringsplats av kyrkobesökarna.

Kyrkoanläggningen

Kyrkotomten med kyrkogård inhägnas av en mur som är putsad på västra sidan, mot landsvägen, och kallmurad på övriga sidor. I väster täcks murens krön av brädor och i övrigt av torv. Ingångar finns i sydvästra hörnet, mot parkeringsplatsen, samt intill kyrkans torn, där de markeras av putsade pelare.

Kyrkogården domineras av gräsytor som delas av några enstaka grusgångar, från ingångarna mot kyrkan och kring själva byggnaden. Gravvårdarna är anlagda i rader och är huvudsakligen riktade mot ost. Vegetationen är sparsam och består huvudsakligen av enstaka björkar i utkanterna. I sydöstra hörnet av kyrkogården, på insidan, finns en mindre svarttjärad träbod. En yngre kyrkogård med gravkapell, invigd 1916, ligger ca 800 meter söder om kyrkan, intill vägen mot Tyngsjö.

Kyrkans långhus är i ett skepp, med skurna hörn så att byggnadskroppen har en utdragen, oktagonformig grundplan. Den har sakristia utbyggd i förlängning av koret i öster, samt torn i väst. Ingångar finns i väster genom tornet och genom en liten förstuga i södra långsidan, i höjd med koret. Långhuset från 1770-talet är knuttimrat och reveterat sedan 1880. Konstruktionen är förstärkt med följare på varje sida, i höjd med långhusets mitt. De motsvaras av följare invändigt, sammanfogade med synliga bindbjälkar tvärs igenom kyrkorummet.

Sakristian är utbyggd i korets förlängning och torde ha tillkommit efter långhuset, men troligen redan före 1800. Den har ett fönsteröppningar i öster och söder, försedda med gråmålade träluckor. På 1930-talet, i samband med installation av panncentral byggdes en källargrund under sakristian. Källarnedgången är förlagd till gaveln i öster. Mot korets östra gavel är en tegelskorsten uppförd.

Tornet som tillkom 1887 är uppfört i stolpkonstruktion med panelbeklädnad in- och utvändigt. Nuvarande huv och spira har tillkommit på 1930-talet. Tornkroppen har återfått sina panelade fasader i samband med 1980-talets restaurering. Den var innan dess, sedan 1930-talet, rappad med kalkbruk. Långhus och torn är uppförda på en grund av huggen granit.

Exteriör

Långhuset och sakristian är reveterade med grovt slagen kalkputs, avfärgad i vitt. Tornet är brädfodrat med vitmålad locklistpanel, med dekorativa rundbågiga fältavslutningar.

Långhuset har ett högre spåntäckt sadeltak med avvalmade fall i väster och öster, rakt avslutat mot tornet. Kyrktuppen på långhusets nock i öster bär året 1761, är äldre än kyrkan och bör härstamma från gamla kapellet.

Tornet kröns med huv och spira täckta av kopparplåt. Huvens inbyggda tornur i varje väderstreck, vilka har förgyllda visare och siffror. Spiran kröns av ett förgyllt kors, som troligen härstammar från den ursprungliga spiran.

Sakristian har sadeltak, täckt med tjärat takspån liksom långhuset. Taket har nock- och vindskivor av brädor. Mot korväggen har sakristian en murad oputsad skorsten av tegel som avslutas med plåtrör.

Långhusets nuvarande fönsteröppningar tillkom vid ombyggnad på 1880-talet, ledd av Björk Anders Jonsson, då befintliga fönsteröppningar förstörades. Öppningarna och fönsterbågarna gavs en nygotisk karaktär med spetsbågig form och lansettformade ramar. I samband med 1930-talets ombyggnad dämpades dock den nygotiska karaktären och fönstrens spetsiga överdel igensattes. Nuvarande utformning är en följd av dessa åtgärder. Sakristian har två närmast kvadratiska fönster bakom träluckor; ett i öster och ett i söder. Tornet har höga, smala spröjsade fönster med spetsbågigt blindfält i överdel, i norr och söder. Över västra porten finns ett större överljusfönster med lansettindelning och rombisk spröjsning i överdel. I höjd med klockkammaren har tornet ljudluckor i par, mot väster, söder och norr. Ljudluckorna följer tornfönstrens karaktär och storlek. Samtliga karmar, ramar och fönsterdetaljer är numera målade i ljusgrått.

Västporten i tornet har dörröfning med pilastrar som bär ett överstycke. Porten har pardörr med asymmetrisk indelning. De brunmålade dörrarna har dekorativ beklädnad av panel lagd i horisontellt zickzackmönster. Även dörren till vapenhuset i söder är brunmålade. Den har stickbågig överdel och beklädnad av panel lagd i neråtvänt V-mönster.

Interiör

Kyrkorummets väggar är fodrade med stående panel, innertaket tunnvalvt med liggande panel. Kring rummet löper en kraftigt profilerad och marmorerad taklist. En av de synliga bindbjälkarna under valvet bär en inskription som refererar till dödsfall i socknen i samband med missväxten år 1773. Kyrkorummets fönster har omfattningar med profilerade foder samt pilastrar med ornament. Färgsättningen går i vitt för väggarna medan lister, pilastrar och foder är grå eller marmorerade. Kilsågat brädgolv är utlagt.

Det invändiga överstycket till vapenhusets dörr i söder är en följd av Dahlanders ombyggnad. Överstycket bär en träfigur av S:t Lars, troligen från 1500-talet.

Koret omdanades helt vid 1930-talets restaurering och fick då sin nuvarande utformning. I samband med detta tillkom bl.a. ny altarpupsats och ny altarring, ett gravminne med häll, ny dopfunt och ny predikstol. Samtidigt inramades varmluftstrummorna kring altaret samt korbänken i söder med skärmar. Koret är förhöjt med ett trappsteg, fram till första bänkraden. Högaltaret flankeras av två dörröppningar till den bakomliggande sakristian. Dörrarna som har en stickbågig avslutning är plåtbeklädda.

Tornets vapenhus är omgjort på 1930-talet och senast på 1980-talet, då inreddes toaletter och andra utrymmen. Två sidotrappor, på varje sida om västra porten, leder till tornkammaren ovanför. Sakristian har fodrade panelklädda innerväggar och tak samt ett gammalt skurgolv.

Inredning och inventarier

Altartavlan skänktes till gamla kyrkan 1720 och framställer Kristus på korset. Annars präglas koret av 1930 års omgestaltning. Dit hör den snidade altarpupsatsen med kolonner, profiler och liturgiska symboler. Även altarbordet och den halvrunda altarringen tillkom då. Den senare avslutas med postament mot korets vägg, har knäfall, svarvade balusterdockor och kraftig profilerad räcke (jfr. läktare).

Nummertavlorna i gustaviansk stil som är placerade koret, intill dörrarna till sakristian, är framtagna i samband med 1930 års restaurering. De ursprungliga tavlorna är numera placerade på långväggarnas mitt. Dopfunten, färdigställd 1930 efter Dahlanders ritningar, är utförd som en snidad piedestal på tassar med marmorerad och förgylld dekor. En äldre dopfunt förvaras i sakristian.

Till koret hör även gravhällen av jämtländsk kalksten, ritad av Dahlander, som placerats i norra delen, nära predikstolens trappa. Hällen utgör ett gravminne över officerare från Västerdalarnas kompani (von Knorring och Fahnehjelm) vars kistor påträffades i koret i samband med ombyggnaden 1930.

Kyrkan hade ursprungligen en altarpredikstol som avlägsnades på 1920-talet och då flyttades till norra korväggen. Vid 1930-talets ombyggnad uppsattes en ny predikstol, nuvarande, som ritades av Dahlander i samband med restaureringen. Till sin karaktär är den en 1700-tals stilmöbel. Korgens speglar är prydda med liturgiska symboler. Till predikstolen hör ett ryggstycke, ett draperi målat på väggen under ljudtaket. Kyrkans äldre altarpredikstol förvaras numera i tornkammaren.

Slutna bänkar återinfördes i samband med Dahlanders ombyggnad på 1930-talet. De är grupperade i två bänkkvarter uppställda mot ytterväggarna. De främre bänkraderna bär snidade friser med akantusblad över framskärmarna. Bänkdörrar, sidostycken och golvlister är gråmålade, bänkdörrarnas speglar har marmoreringar. Bänkar och bänkräcken är målade i rödbrunt. Mot korets södra sida finns en sluten bänk med två platser. En bevarad dörr från den ursprungliga slutna bänkinredningen förvaras i tornkammaren.

Över mittgången hänger tre ljuskronor av mässing, som saknar årtal men som är av 1600- och 1700-tals typ. Kyrkans äldsta ljuskrona är ett smidesarbete som numera hänger i tornkammaren.

Läktaren, i sin nuvarande form, skapades troligen i samband med 1930 års ombyggnad. Den har framskjutet mittparti och bärs av fyra svarvade träkolonner i mittdelen samt av två halvkolonner vid ytterväggarna. Läktarbarriären har balusterdockor, av samma typ som altarringen, samt kraftigt profilerade lister i räcke och fot. Kolonnerna är marmorerade och läktarbarriären gråmålad. Läktaren nås från tornkammaren i väster. På 1940-talet ersattes det gamla pedalharmoniet med en orgel om 18 stämmor, tillverkad av Åkerman & Lund, som placerades på läktaren. Orgelfasaden ritades av arkitekt Magnus Dahlander som tidigare svarade för ombyggnaden av kyrkan. Orgelverket liksom fasaden ersattes helt 1991 av en ny orgel om 18 stämmor från Magnussons orgelbyggeri i Mölndal.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Runt mitten av 1500-talet uppfördes ett litet, anspråkslöst kapell på platsen. Det tillbyggdes på 1660-talet men visade sig så småningom ändå otillräckligt. I dess ställe uppfördes 1771 nuvarande kyrka. Dess långhus med oktagon är typiskt för tiden. Sakristian i norr byggdes ut på samma gång.

Kyrkan genomgick sin största ombyggnad på 1880-talet, under ledning av byggmästare Björk Anders Jonsson. Då tillkom västtornet i nygotisk stil, medan långhus och sakristia fick större nygotiska fönster och reveterades med kalkputs. Samtidigt utvidgades fönsteröppningarna och fick sin nygotiska form.

Nästa betydande förnyelse genomfördes 1930, i enlighet med arkitekt Magnus Dahlanders förslag. Utvändigt kom åtgärderna att främst beröra tornet och långhusets fönster. Den nygotiska prägeln från 1880-talet skulle nu tonas ned. Tornet reveterades med puts medan huv och spira förnyades, långhusets fönster minskades och fick blyinfattat nyantikglas. Den inre förnyelsen var närmast fullständig: korets golv belades med gravhällar, ny altarpupp installerade, ny bänkinredning och läktare byggdes, färgsättningen ändrades. Det är denna ombyggnad som till största del präglar kyrkans nuvarande, snarast nyklassicistiska interiör.

Vid en yttre renovering 1982 återställdes tornets panelfasader och de gotiska fönstren i tornets bottenvåning. Däremot återställdes inte de stjärnfönster som tidigare funnits.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- Kyrkan uppfördes 1771, med oktagonformigt långhus. Vid ombyggnad på 1880-talet tillbyggdes tornet. Kyrkans exteriör formades då i nygotik, ett uttryck som dämpades 1930, för att delvis återställas 1982.
- 1880-talets interiör i nygotik blev till större delen borttagen 1930, vid ombyggnad ledd av arkitekt Magnus Dahlander. Kyrkorummet är sedan dess snarare klassicistiskt.
- Möjligheten finns att återställa tornets ursprungliga stjärnfönster, om församlingen så skulle önska. Ett stjärnfönster förvaras på tornets vind, som referensobjekt.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Västerås stifts arkiv (VS):

- E V a; 23, Ämbetsberättelse 1925
- E 5a; 24, Ämbetsberättelser 1949-55 och 1955-61

Litteratur

Ahlberg, H: Äppelbo kyrka/*Västerås stifts kyrkoberivningskommitté 1999/*

Nordblad, Elias & Skoglund, Johannes: *Två nyrestaurerade Dalatempel/Julbok för Västerås stift, 1933/*

Övriga uppgifter

Dagar för inventering: 2004-10-14 och 2006-10-09

Fältinventering: Jean-Paul Darphin, kompletteringar gjorda av Rolf Hammarskiöld

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

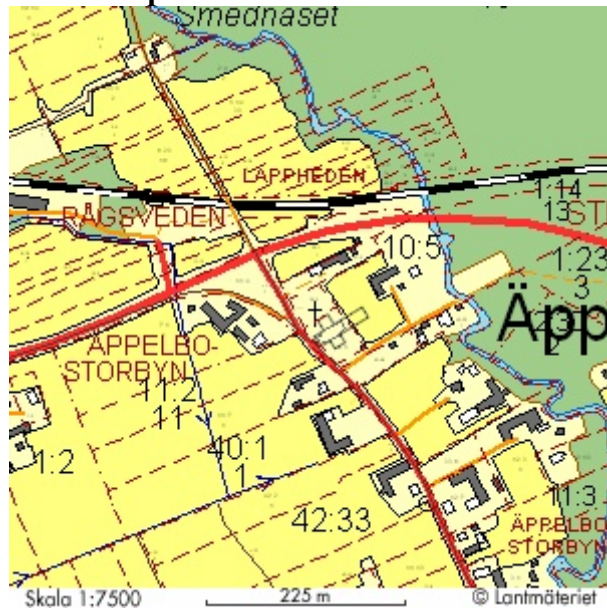
Rapportsammanställning: Jean-Paul Darphin och Rolf Hammarskiöld

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

År	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1500-talets mitt	Uppförande	Kapell i trä uppfördes på platsen, annex till Näs.		Skoglund, 1933 Ahlberg, 1996
1664	Utbyggnad	Utvidgning av kapellet. Uppgift om klockstapel		Ahlberg, 1999
1771	Rivning	Gamla kapellet rivs		Ahlberg, 1999
1771	Uppförande- Ny kyrka	Långhuset uppförs, med återanvändande av virke från gamla kapellet Kyrkorummet målades med vit limfärg		RAÄ-Bygg.reg. Ahlberg, 1996
1832	Underhåll- Interiör	Ommålning invändigt med oljefärg över den ursprungliga limfärgen.		Skoglund, 1933
Före 1865	Ändring interiör	Ett tunnvalv av brädor sätts upp över kyrkorummet		Ahlberg, 1996
1881		Kyrkan ommålades invändigt med oljefärg och öppna bänkar byggdes.		Skoglund, s 128
1880-1887	Ändring - ombyggnad Nybyggnad - Torn Vård/underhåll	Torn nybyggdes, samtidigt som klockstapeln revs. Fönsteröppningar förstörades och nuvarande fönstersnickerier insattes. Kyrkans ytterväggar putsades, innerväggar brädfodras. Stenmuren längs landsvägen revs och ersattes med järnstaket	Byggmästare Björk Anders Jonsson	Ahlberg, 1996 Skoglund, 1933
1895-1906		Kyrkans spåntak ströks med ”takspånsolja” Inre ommålning skedde		VS: E V a; 23, Ämbetsberättelse 1906
1909	Orgel	Kyrkan utrustas med pedalharmonium		Ahlberg, 1996 Ahlberg, 1999
1920		Fönstren kompletterades med inre bågar		VS: E V a; 23, Ämbetsberättelse 1925
1923		Långhusets spåntak blev omlagt		VS: E V a; 23, Ämbetsberättelse 1925
1926-27	Vård/underhåll Teknisk installation	Varmluftssystem installerades; pannrum inreddes under sakristian, i en nygrävd källare av betong. Varmluften leddes in i kyrkorummet genom värmegaller i korets golv. Predikstolen flyttades		Skoglund, s 127 och 132 VS: E 5a; 24, Ämbetsberättelse 1949-55
1930	Ändring - ombyggnad	Tornets fasader putsades för att ansluta mer till långhusets. Dessutom borttogs de övre spetsbågiga fönstren och de stjärnformiga fönstren. Tornets nedre fönster gjordes rektangulära Långhusets yttre fönsterbågar försågs med antikglas. Kyrkorummet fick annan färgsättning Sluten bänkinredning kom på plats En gravhäll av jämtländsk kalksten lades i koret, till minne av en krigargrav som hittats vid grävning norr om altaret fyra år tidigare, då varmluftskanaler lades. Nytt altare byggdes ny predikstol tillkom Nya grindar jämte stora markarbeten nedanför kyrkans västra trappa	Arkitekt Magnus Dahlander Byggnadsfirman Ohlsson & Andersson, Norrköping Dekormålare Mauritz Ekholm	Skoglund, 1933 Ahlberg, 1996 Ahlberg, 1999
1942	Orgel	Ny orgel, fasad ritad av Dahlander	Åkerman och Lund	Skoglund, 1933
1955		Ny oljeeldad värmepanna <i>Bahco Thermobloc</i> installerades i pannrummet under sakristian.		VS: E 5a; 24, Ämbetsberättelse 1955-61

År	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1957		Stor yttre renovering skedde – fasaderna lagades och avfärgades – fönstren renoverades		VS: E 5a; 24, Ämbetsberättelse 1955-61
1977		Gravkapellet upprustades		
1982	Förändring exteriör	Kyrkans torn renoverades: Putsen från 1930 knackades ner. Panelen under visade sig vara i betydligt bättre kondition än väntat. Fasadpanelen rengjordes och målades med grå oljefärg Långhusets fasader lagades och kalkavfärgades Tornets fönster återställdes till spetsbågig form (fast de stjärnformiga fönstren återställdes inte)		Ahlberg, 1999 Dalabygden 1982-11-05
1985	Förändring interiör	Inre restaurering: Tak, väggar och bänkar rengjordes, följt av bättringsmålning Rummet i tornet en trappa upp blev tilläggsisolerat Två bänkrader längst fram borttogs för att få mer plats vid bland annat begravingar. Längst bak borttogs två bänkar för att få plats med styrutrustning (belysning, klockringning) Återinvigning i augusti 1985	Bo och Åke Nygårds, Leksand Konservator Evald Håkansson	Ahlberg, 1999 Mora tidning 1985-05-10
1991	Orgel	18-stämmig orgel installerades, liksom ny orgelfasad	A Magnussons orgelbyggeri	Ahlberg, 1999
2000-2001		Läktaren ombyggdes: Bänkarna borttogs, läktargolvet gjordes plant istället för sluttande Notskåp, bord och stolar ställdes in		Dalarnas museum: Antikvarisk rapport 010329, dnr 164/2000

Situationsplan

Äppelbo kyrka, Nordibyn 20:2